

Houw dat Jan aan zien

De schrijver van „De Geschiedenis van de Groninger Literatuur” is van oorsprong geen Groninger. P.J. van Leeuwen werd in 1906 in het Noordhollandse Graft geboren. Maar al op 9-jarige leeftijd kwam Van Leeuwen naar Winschoten, waar zijn vader, een geboren Fries, als predikant was beroepen. Van Leeuwen studeerde vervolgens theologie in Leiden en werd predikant in Groningen de - nu verdwenen dorpen Ooterdom en Heveskes. Daarna werden de standplaatsen Oude Pekela, Eelde en Paterswolde. De laatste was Loppersum, waar van Leeuwen nu nog woont. Van Leeuwen is formeel uit het ambt, maar leidt nog geregeld diensten, niet zelden in Het Gronings. Daarnaast maakt hij deel uit van het bestuur van „’t Grunneger Bouk”. Al ontbreekt Van Leeuwen in zijn eigen werk, er bestaan wat literaire werkjes van hem: gedichten, een bundel verzamelde

gezegden en een bundel „Lopster Laidjes”. Eén van die liedjes, over de „Lopster Toren”, geniet extra bekendheid dankzij de rock & roll-bewerking van het duo Rooie Rinus en Pé Daalemmer.

Van Leeuwen werkte, met tussenpozen - zo’n twintig jaar aan het boek, dat hij overigens niet als zijn levenswerk beschouwd maar als een hobby. Van wezenlijker belang voor hem zelf acht van Leeuwen zijn omvangrijke dissertatie over het christelijk onsterfelijkheidsgehoof en een boek over de invloed van de Duitse theoloog Schleiermann in Nederland.

De presentatie van „De Geschiedenis van de Groninger Literatuur” vond onlangs plaats in het gemeentehuis in Scheemda, waar Jan J. Boer, voorzitter van het Grunneger Genootschap en ’t Grunneger Bouk het eerste exemplaar in ontvangst nam.

(1829/en „Volksverhalen en legenden van vroegere en latere dagen” (1840). In 1837 is de uitgave van de eerste Groninger Volksalmanak een feit. Wat de literatuur betreft, noemen we Synco Reynders (1793-1873), burgemeester te Appingedam en schrijver van het bekende „Houw dat Jan aan zien Saar komen is” (1837) en Tjalling Petrus Tresling (1790-1844), oprichter van de Volksalmanak.

Een tweede bloei beleefde de literatuur na 1870. Het is de tijd van ingrijpende sociale revoluties die ook aan Groningen niet voorbijgaan. Ook nu blijft het boerenleven het meest geliefde thema van de dialect-auteurs, maar kluchtigheid en sentimentaliteit maakten plaats voor bewogenheid.

Wiepke Bouman-Geeertsema (1842-1887) schreef in deze periode „De golden kette”, een novelle die voor het eerst de botsing tussen geld en liefde beschreef.

Tegen het einde van de negentiende eeuw is er sprake van een korte inzinking, zoals die zich voortaan met een zekere regelmaat zou herhalen, maar twee auteurs blazen de zaak weer nieuw leven in: Anne Siberdinus de Blécourt (1837-1940) en Titia Klazina Elisabeth de Haas-Okken (1853-1928). De Blécourt groeide op in Appingedam als zoon van een notaris en verliet - hoewel Damster in hart in nieren - verliet de provincie om onderwijzer in Leiden te worden. Hij bleef als auteur zijn geboortestreek trouw en publiceerde een reeks historische boeken en leverde bijdragen aan de Groninger Volksalmanak. Een bundel schetsen verscheen onder de titel „Fi velgoëer landleven”. Ook De Haas-Okken

Kornelis ter Laan, naar een

Jan J. Boer krijgt van P.J. van Leeuwen het eerste exemplaar uitgereikt van „De Geschiedenis van de Groninger Literatuur”

Door JOS VISSCHER

Honderdzesig jaar Groninger li

Bestaat er zoiets als Groninger literatuur? En zo ja, waar ligt haar oorsprong? Wie waren de vertegenwoordigers en wat was hun invloed? Voor wie niet bekend is met de geschiedenis van die Groninger literatuur, want die is er wel degelijk, vragen waarop het antwoord tot voor kort maar moeilijk te vinden was. Natuurlijk zijn namen als Geert Teis en Jan Boer bekend, maar het feit dat die deel uitmaakten van een literaire traditie zal niet iedereen bekend zijn. Voor wie geïnteresseerd is in die traditie schreef de Loppersumse oud-predikant P.J. van Leeuwen „De Ge-

zongen terwijl zij langs de huizen gingen. Geschreven in het Gronings werd er echter nog niet. Het culturele leven speelde zich af binnen een zeer kleine elite, waar zelden Gronings werd gesproken, laat staat geschreven. Toch is er een begin. P.J. van Leeuwen, en met hem anderen, zien de tijd rond 1820 als jaarsprong van een Groninger literatuur. Al in 1816 verschijnt „Zaamspraak tusschen Pijter en Jaap, dij malkaar op de weg ontmuiten, boeten Stijntilpoorte”, een bescheiden werkje van G.J. Cool (1802-1866) die nog meer van zich zou laten horen. Het aarzelende begin was

kwam uit Appingedam, zij was de dochter van de predikant U.P. Okken, en ook zij verliet haar geboortestreek om ver van huis een groot aantal schetsen, novellen en toneelstukken te schrijven.

BEWEGING

Rond 1910 zorgde een nieuwe generatie voor een tweede opleving en we mogen nu zelfs spreken van een Groninger beweging. Een beweging heeft een klankbord nodig en in 1916 verschenen de tijdschriften „Groningen” en „Mooi Groningen” later samenge-

Haag vestigde hij zich in (waar hij zijn huis „d’Heerde” en na het uitbreken van de Wereldoorlog in Ruurlo), w 1945 overleed. Het oeuvre v omvangrijk en behelst zowel poëzie als opstellen over le en streekhistorie. De herinn Teis blijft bovendien bewaar en gedenksteen op zijn geb een borstbeeld in de Stadssc en door het cultureel ce Stadskanaal dat zijn naar Laten we niet zijn „Grunn (1919) vergeten dat, op mu door Eriose Melenaar, be

Honderd zestig jaar Groninger literatuur

Bestaat er zo iets als Groninger literatuur? En zo ja, waar ligt haar oorsprong? Wie waren de vertegenwoordigers en wat was hun invloed? Voor wie niet bekend is met de geschiedenis van die Groninger literatuur, want die is er wel wel degelijk, vragen waarop het antwoord tot voor kort maar moeilijk te vinden was. Natuurlijk zijn namen als Geert Teis en Jan Boer bekend, maar het feit dat die deel uitmaakten van een literaire traditie zal niet iedereen bekend zijn. Voor wie geïnteresseerd is in die traditie schreef de Loppersumse oud-predikant P.J. van Leeuwen „De Geschiedenis van de Groninger Literatuur”. Geen literatuurwetenschappelijk werk, maar een overzicht van schrijvers en stromingen uit de Groninger literatuur vanaf 1820 tot heden. Het is dit boek, het enige in zijn soort, dat als bron diende bij het volgende korte overzicht van ruim honderd zestig jaar Groninger literatuur.

In de „Heerenfeenster Almanak” uit 1670 gewag gemaakt van een Groninger „starregesangh”, een liedje dat in de kersttijd door kinderen werd ge-

zongen terwijl zij langs de huizen gingen. Geschreven in het Gronings werd er echter nog niet. Het culturele leven speelde zich af binnen een zeer kleine elite, waar zelden Gronings werd gesproken, laat staat geschreven. Toch is er een begin. P.J. van Leeuwen, en met hem anderen, zien de tijd rond 1820 als jaarsprong van een Groninger literatuur. Al in 1816 verschijnt „Zaamenspraak tusschen Pijter en Jaap, dijalkaar op de weg ontmuten, boeten Stijntilpoorte”, een bescheiden werkje van G.J. Cool (1802-1866) die nog meer van zich zou laten horen. Het aarzelende begin was gemaakt.

Vanaf die tijd ging het snel. In de betere kringen groeide de behoefte om zich, in de regel beleerd, bezig te houden met het welzijn van de lagere klasse en zo iets kon natuurlijk het beste in het dialect. Voor dat doel werd de „Maatschappij tot Nut van 't Algemeen” opgericht, terwijl de dialectliteratuur aan een ware bloei begon. Ook was er voor het eerst belangstelling voor Groninger geschiedenis, wat leide tot uitgaven als „Jaarboek van en voor de provincie Groningen”

kwam uit Appingedam, zij was de dochter van de predikant U.P. Okken, en ook zij verliet haar geboortestreek om ver van huis een groot aantal schetsen, novellen en toneelstukken te schrijven.

BEWEGING

Rond 1910 zorgde een nieuwe generatie voor een tweede opleving en we mogen nu zelfs spreken van een Groninger beweging. Een beweging heeft een klankbord nodig en in 1916 verschenen de tijdschriften „Groningen” en „Mooi Groningen”, later samengevoegd tot „Maandblad Groningen”. Een jaar later volgde de oprichting van de vereniging „De Grunneger Sproak”, nu nog steeds actief onder de naam „Grunneger Genootschap”. De voormannen uit die tijd: Geert Teis en Kornelis ter Laan.

Geert Teis (1864-1945), pseudoniem van Gerard Willem Spitzen, werd geboren in Stadskanaal. Na eerst nog onderwijzer in Winschoten te zijn geweest, vertrok Teis naar het Westen. Na zijn pensionering als leraar in Den

Haag vestigde hij zich in Ter Laan (waar hij zijn huis „d'Heer” en na het uitbreken van de Wereldoorlog in Ruurlo), in 1945 overleed. Het oeuvre omvangrijk en behelst zowel poëzie als opstellen over de streekhistorie. De herinnering aan Teis blijft bovendien bewaard op een gedenksteen op zijn geboortehuis en een borstbeeld in de Stadsgraven en door het cultureel Stadskanaal dat zijn naam draagt. Laten we niet zijn „Grunneger” (1919) vergeten dat, opmerkelijk door Frieso Molenaar, het eerste volkslied is geworden.

De in Slochteren geboren Kornelis ter Laan (1871-1963) maakte zijn naam dienstelijk als de belangrijkste schiedschrijver van de Groninger literatuur en cultuur. Ook Ter Laan was een frappant - verrichtte zijn werk in de huis: van 1901 tot 1937 was hij lid van de SDAP in de Tweede Kamer. Na zijn vertrek vanaf 1914 burgemeester van Ter Laan gold als een gelijk harde werker die nauwlettend nodig scheen te hebben en

den
(40).
erste
Wat
Syn-
ees-
van
zien
Pe-
hter

era-
grij-
aan
nu
lief-
urs,
iteit
eid.

ema
ode
die
geld

nde
zin-
een
aar
veer
de
zina
(28).
ge-
liet
en -
er in
teur
bli-
n en
nger
oëer
ken

Kornelis ter Laan, naar een schilderij van J. Altink.

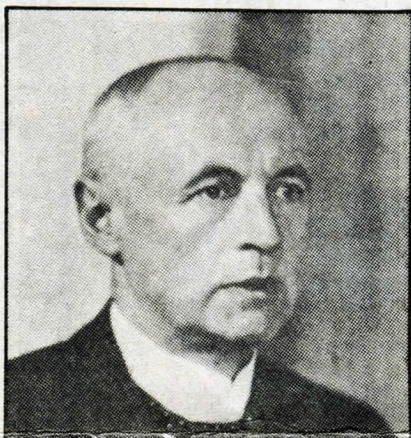
Groninger literatuur

de
ken,
reek
ntal
n te

ene-
we
Gro-
eeft
ver-
en"
ge-
en".
ting
eger
r de
De
s en

Haag vestigde hij zich in Soestdijk (waar hij zijn huis „d'Heerd" doopte) en na het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog in Ruurlo), waar hij in 1945 overleed. Het oeuvre van Teis is omvangrijk en behelst zowel proza en poëzie als opstellen over letterkunde en streekhistorie. De herinnering aan Teis blijft bovendien bewaard middels een gedenksteen op zijn geboortehuis, een borstbeeld in de Stadsschouwburg en door het cultureel centrum in Stadskanaal dat zijn naam draagt. Laten we niet zijn „Grunnens Laid" (1919) vergeten dat, op muziek gezet door Frieso Molenaar, het Groninger volkslied is geworden.

De in Slochteren geboren Kornelis ter Laan (1871-1963) maakte zich verdienstelijk als de belangrijkste geschiedschrijver van de Groninger historie en cultuur. Ook Ter Laan - het is frappant - verrichtte zijn werk ver van huis: van 1901 tot 1937 zat hij voor de SDAP in de Tweede Kamer en was vanaf 1914 burgemeester van Zandam. Ter Laan gold als een ongelooflijk harde werker die nauwelijks slaap nodig scheen te hebben en zich naast

Anne Siberdinus de Blécourt

zijn politieke werk met hart en ziel met de Groninger cultuur bezighield. Sedert 1930 was hij voorzitter van de Algemene Vereniging „Grunnen" en werd op 79-jarige leeftijd nog eens redacteur van het tijdschrift „Dörp en Stad". In 1929 (tweede druk in 1952) verscheen zijn „Nieuw Groninger Woordenboek" dat nog steeds als standaardwerk geldt), evenals het in

hem
ge-
nog
ge-
gen.
Den

en Saar komen is

naar een schilderij van J. Altink.

r literatuur

ij zich in Soestdijk
„d'Heerd" doopte)
ten van de Tweede
uurlo), waar hij in
t oeuvre van Teis is
melst zowel proza en
en over letterkunde
De herinnering aan
en bewaard middels
p zijn geboortehuis,
de Stadsschouwburg
tureel centrum in
zijn naam draagt.
n „Grunnens Laid"
at, op muziek gezet
naar, het Groninger
len.

Anne Siberdinus de Blécourt

1953 verschenen „Proeve van een Groninger spraakkunst".

De nieuwe opleving in de Groninger letteren bleek een inspiratie voor een groot aantal auteurs. Zoals daar bijvoorbeeld waren: Jelte Dijkstra (1879-1946), schrijver van de briefwisseling „Braiven van twij Jannen" (onlangs door het Grunneger Genootschap gebundeld) en Jacob Rietema (1879-1970), die ook in het Nederlands uitblonk en in gerenomeerde literaire tijdschriften als *De Gids* publiceerde.

Dan was en is er nog Sien Jensema (1896), thans woonachtig in Garderen maar geboren in Stedum. Daar heeft ze nog steeds de boerderij die ooit het middelpunt van het culturele leven had moeten worden, maar dat niet echt is geworden. Voor haar roman „Hidde Betuun" (1952) kreeg ze de culturele prijs van de provincie Groningen en de gemeente Stedum maakte haar bij haar 70e verjaardag ereburger en er is daar bovendien een straat naar haar genoemd.

BOER

En natuurlijk: Jan Boer. Geboren in 1899 op Rottum en vorig jaar gestorven. Boer was onderwijzer in Ekamp en Woldendorp, vervolgens directeur van de kweekschool in Emmen en van 1949 gemeentelijk inspecteur van het onderwijs in de Stad. In 1917 publiceerde hij zijn eerste gedicht in het tijdschrift „Groningen"; het begin van een omvangrijk oeuvre. Jan Boer was in de eerste plaats dichter, maar waagde zich ook aan het proza. In 1952 verscheen de novelle „Asveer" die vorig jaar een herdruk beleefde. De grote invloed die Boer voor de Groninger literatuur werd gewaardeerd met de culturele prijs van de provincie en de Hendrik de Vries-prijs van de stad Groningen.

Ook de bekende protestantse dichter Willem de Merode (1887-1939) verdient een vermelding als het gaat om de geschiedenis van de Groninger literatuur: onder het pseudoniem Jan Bos schreef hij twee bundeltjes in het Gronings: „Mooi Volk" (1929) en „n Poar Dopsgenooten".

De eerste jaren na de oorlog kenmerkten zich door opkomst en ondergang van een reeks tijdschriften, zonder dat er nog sprake was van een nieuwe generatie. Toen die in het begin van de vijftiger jaren alsnog opkwam, zorgde ze vrijwel direct voor een breuk met de oudere generatie. Aan de ene kant discussieerden de „oudjes" binnen de stichting „De Groninger Warf" over zaken als „de versterking van het gewestelijk bewustzijn" en „het behoud van het waardevolle in onze streekliteratuur", aan de andere kant schaarden zich jongere auteurs rond het in 1954 opgerichte blad „t Swieniegeltje" en

bekend fenomeen: de kritiek. Het was een turbulente tijd, waarin ook „t „t Swieniegeltje" echter geen stand kon houden. Vervolgens verschenen „Weerwoord" en „Twijspaalk", maar ook die gingen weer snel ter ziele.

Van die heftige strijd tussen de generaties is nu weinig meer te merken. Toen zelfs Van Wattum was uitgeeraad, dreigde de Groninger literatuur in haar zoveelste windstilte te geraken. Het „Maandblad Groningen" legde in 1980 het loodje toen de provincie geen steun meer wilde verlenen.

Maar er is hoop. In 1982 kwam het tot een samenwerking tussen het „Grunneger Genootschap" en de stichting „t Grunneger Bouk". Hun periodieken smolten vorig jaar samen tot „Toal en Taiken".

Er valt bij beide verenigingen een toenemende activiteit te bespeuren, maar de toekomst zal moeten uitwijzen of de Groninger literatuur levenskansen heeft. Daar is natuurlijk een nieuwe generatie voor nodig, en die ontbreekt nog. In het laatste hoofdstuk van „De geschiedenis van de Groninger Literatuur" worden als belangrijkste „moderne" dichters en schrijvers genoemd: Derk Sibolt Hovinga, Hans Elema, Lerus Roelofs, J.A. Fijn van Draat, Simon van Wattum, David Hartsema, Duut van Goor, Saul van Messel, Jan J. Boer (niet te verwarren met Jan Boer), Willem Diemer, Jan S. Niehoff, Lidy van Eysselsteyn, Tjaard W.R. de Haan, Wim Faber, Truus Arbouw-Rozema en Nies Sap-Akkerman. Wellicht kunnen een aantal van hen wat hun werk betreft modern worden genoemd, een jonge generatie is het niet bepaald. Elema, Fijn van Draat), en Van Goor en De Haan zijn al niet meer onder ons en van de rest is Lidy van Eysselsteyn met het geboortedatum 1904 de oudste en Simon van Wattum (1930) de „jongste". Een gunstige uitzondering dient te worden gemaakt van voor de in 1958 in Groningen geboren Henny Grunnen. Zij publiceerde twee veelbelovende romans: „Stil schoeven loaten" (1981) en „t Weer is bie reurten" (1982).

Maar zoals ook Geert Teis en De Haas-Okken verliet Grunnen haar geboortestreek. En zelfs haar land: ze emigreerde onlangs naar Australië.

Toch zijn er een aantal nieuwe en jongere auteurs die beloften inhouden voor de toekomst. Werken van belang zijn nog niet gepubliceerd, maar af en toe duiken hun pennevruchten op in verschillende tijdschriften. Een belangrijk klankbord voor die nieuwe generatie is het in 1982 opgerichte blad „Krödde". Het streven is weer hetzelfde als dat van „t Swieniegeltje": het uittillen van de Groninger literatuur boven de hardnekkige sfeer van het folklorisme.

er literatuur

zich in Soestdijk
s „d'Heerd" doopte
ken van de Tweede
Ruurlo), waar hij in
et oeuvre van Teis is
helst zowel proza en
en over letterkunde
De herinnering aan
ien bewaard middels
op zijn geboortehuis,
de Stadsschouwburg
ltureel centrum in
zijn naam draagt.
n „Grunnens Laid"
at, op muziek gezet
naar, het Groninger
len.

Anne Siberdinus de Blécourt

en geboren Kornelis
(1833) maakte zich ver-
e belangrijkste ge-
n de Groninger his-
ok Ter Laan - het is
te zijn werk ver van
1937 zat hij voor de
ede Kamer en was
meester van Zaan-
ld als een ongeloof-
die nauwelijks slaap
ebben en zich naast

zijn politieke werk met hart en ziel met de Groninger cultuur bezighield. Sedert 1930 was hij voorzitter van de Algemene Vereniging „Grunnen" en werd op 79-jarige leeftijd nog eens redacteur van het tijdschrift „Dörp en Stad". In 1929 (tweede druk in 1952) verscheen zijn „Nieuw Groninger Woordenboek" dat nog steeds als standaardwerk geldt), evenals het in

renkank de vries-prijs van de stad Groningen.

Ook de bekende protestantse dichter Willem de Merode (1887-1939) verdient een vermelding als het gaat om de geschiedenis van de Groninger literatuur: onder het pseudoniem Jan Bos schreef hij twee bundeltjes in het Gronings: „Mooi Volk" (1929) en „n Poar Dopsgeenooten".

De eerste jaren na de oorlog kenmerkten zich door opkomst en ondergang van een reeks tijdschriften, zonder dat er nog sprake was van een nieuwe generatie. Toen die in het begin van de vijftiger jaren alsnog opkwam, zorgde ze vrijwel direct voor een breuk met de oudere generatie. Aan de ene kant discusieerden de „oudjes" binnen de stichting „De Groninger Warf" over zaken als „de versterking van het gewestelijk bewustzijn" en „het behoud van het waardevolle in onze streekliteratuur", aan de andere kant schaarden zich jongere auteurs rond het in 1954 opgerichte blad „'t „'t Swieniegeltje" en gingen direct kritisch en niet zelden provocerend te werk. De lezers van „'t Swieniegeltje" konden er op rekenen dat het blad „heur allain 't beste veurzetten zel, en doar kon je tot op heden bie bestoande Grunneger bloaden nait aal te best op vertraauwen". Aldus het voorwoord van het eerste nummer onder redactie van Willem Diemer, Jan Niehoff en Siemon van Wattum.

De Groninger literatuur werd geconfronteerd met een tot dan tamelijk on-

en Simon van Wattum (1930) de „jongste". Een gunstige uitzondering dient te worden gemaakt van voor de in 1958 in Groningen geboren Henny Grunnen. Zij publiceerde twee veelbelovende romans: „Stil schoeven loaten" (1981) en „'t Weer is bie reurten" (1982).

Maar zoals ook Geert Teis en De Haas-Okken verliet Grunnen haar geboortestreek. En zelfs haar land: ze emigreerde onlangs naar Australië.

Toch zijn er een aantal nieuwe en jongere auteurs die beloften inhouden voor de toekomst. Werken van belang zijn nog niet gepubliceerd, maar af en toe duiken hun pennevruchten op in verschillende tijdschriften. Een belangrijk klankbord voor die nieuwe generatie is het in 1982 opgerichte blad „Krödde". Het streven is weer hetzelfde als dat van „'t Swieniegeltje": het uitvullen van de Groninger literatuur boven de hardnekkige sfeer van het folklorisme.

Het is niet te voorspellen of dat zal lukken. Natuurlijk hangt ook veel, zo niet alles af van het antwoord op de klemmende vraag: blijft het Gronings bestaan?. Want zolang er een taal bestaat, is er literatuur. Maar het antwoord op die vraag is een heel ander verhaal.

P.J. van Leeuwen - De Geschiedenis van de Groninger Literatuur. Uitgegeven bij Actief in Scheemda. 120 blz. Prijs: fl. 29.50.